

Als deze uitgave van De Korhaan verschijnt, is hij terug van weggeweest: de koekoek is de komende weken in onze regio weer veelvuldig te horen en soms ook te zien. In dit stuk vertelt Dick Jonkers enkele van de vele verhalen die te vertellen zijn over onze Vogel-van-het-jaar-1996.

Dick A. Jonkers

Iedereen kent de koekoek

Als er één vogel bekend is, is het de koekoek wel. Hij werd vroeger door sommigen de stem zonder lichaam genoemd, want hij werd gehoord, maar zelden gezien. In het volksleven deden in het verleden dan ook vele verhalen over deze snoodaard, die heimelijk zijn eieren in nesten van kleine zangvogels legt, de ronde. De hem door Linnaeus gegeven wetenschappelijke naam is *Cuculus canorus*, waarbij *Cuculus* voor koekoek staat en *canorus* voor welluidend. De naam koekoek is een klanknabootsend woord (onomatopee). Grutto, kievit en tiftjaf lijken hier andere voorbeelden van te zijn. Volksnamen zijn veelal varianten op de huidige naam: Koekuit in de Zaanstreek, Koekût in Friesland en Koekuut op Texel. Voor dit eiland wordt ook Noorderwiendskreeuwer opgegeven. Deze naam zou hij te danken hebben aan zijn drukke roep voordat er een noordenwind kwam. Omdat men meende dat koekoeken regen voorspelden door kort voor buien te roepen, kregen zij de naam Reagenhaler. "De koekoek roept in 't woud" was ook een uitdrukking voor regenvoorspelling. Drie keer achtereen roepen, volgens sommigen vroeg in de ochtend, duidde op regen. De koekoek als voorloper van het KNMI.

De terugkeer in de loop van april leidde tot de naam Bonenpoter en houdt verband met het poten

van bonen, dat in die maand in dezelfde periode gebeurt. Als heraut van de zomer was het in Vlaanderen heel vroeger de gewoonte om na zijn aankomst blootsvoets te gaan lopen. Op andere plaatsen ging de mare, dat wanneer men ergens zat en hem hoorde men zich het hele voorjaar moe zou voelen; stond men daarentegen tijdens het roepen, dan was men boordevol kracht en energie. Bovendien bleef men minstens zoveel jaren leven als men de roep achtereen hoorde.

De bijnaam "Dominee in het bos" voor een roepende Koekoek is een minder bekende naam. De herhaalde roep doet met veel fantasie aan luidende kerkklokken denken, waarmee de prediker de gelovigen naar het godshuis tracht te krijgen.

Zijn negatieve imago heeft de koekoek te danken aan het onderbrengen van zijn eieren bij pleegouders. Nozeman had daar bijna twee eeuwen terug al zo zijn ideeën over. De vogel zou, al zou hij het willen, niet kunnen broeden, omdat zijn ingewanden zo in zijn lichaam zijn geplaatst, dat hij maagpijn zou krijgen! De Fabeltjeskrant in optima forma. Het eieren in de nesten van anderen leggen gebeurt zo heimelijk, dat de koekoek vroeger wel eierzuipeer genoemd werd. Een ei zou eerst worden leeggegeten voordat het uit het nest werd gewipt. De vondsten van koekoekseieren in nesten

van winterkoninkjes en in hollen leidden zelfs tot de opvatting dat de koekoek een uitstulpbare eileider zou hebben, die als een soort legbuis fungeerde. Een onreine vogel volgens de Bijbel, oneetbaar en op een lijn gesteld met andere vulgaards als gieren, uilen en nachtzwaluwen. Grotere vruchtbaarheid was het deel van degene die de koekoek hoorde. Het was in Engeland de gewoonte om een koekoek mee naar een bruiloft te nemen met als gevolg een kinderrijk huwelijk.

Een bekend gezegde is: "In de maand mei leggen alle vogels een ei, behalve de koekoek en de spriet, die leggen in de mei-maand niet". Deze uitdrukking is niet correct, want koekoeken leggen wel degelijk al in mei hun eieren. Spriet wordt vaak verward met grutto, maar heeft betrekking op de kwartelkoning. Pleegouders van de jonge koekoeken werden als knechtjes beschouwd, want koekoeken waren door God gestrafte adellijke personen, die wanhopig smeekten om eerherstel.

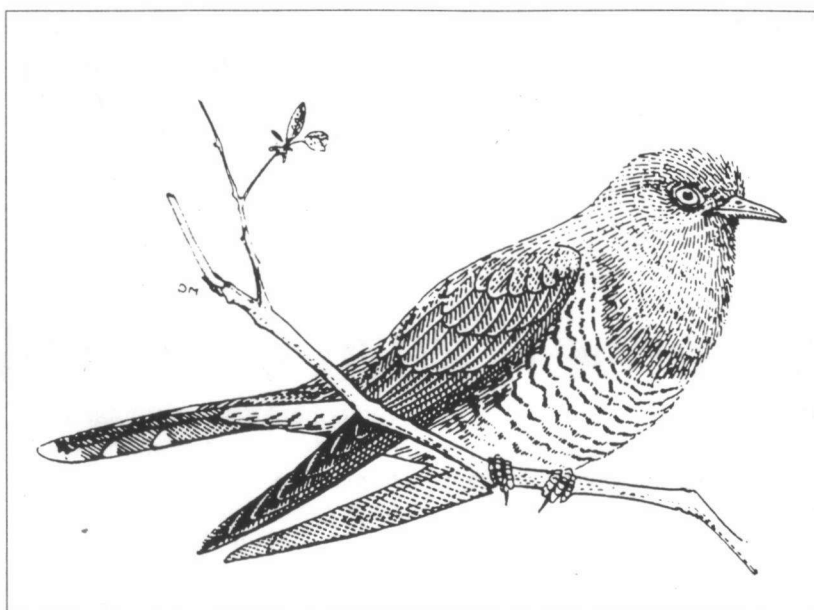
Het vertrek van de koekoek aan het eind van de zomer tot in de herfst valt samen met het verschijnen van de eerste sperwers uit hun noordelijk van ons land liggende broedgebieden. Voor een leek lijken sperwer en koekoek uiterlijk veel op elkaar, waardoor het verhaal in de wereld kwam, dat koekoeken

's winters in sperwers veranderen.

In de insectenwereld heeft de koekoek naamgenoten, de koekoeksbijen, die hun eieren in cellen van andere bijen leggen. Een ander insect, een cicade met de naam schuimbeestje, fabriceert schuimklompjes, met daarin een larfje, op planten. Vroeger werd gedacht dat het schuim door de koekoek werd uitgebraakt.

Onder de in Nederland voorkomende planten zijn er een aantal die de naam koekoek in zich dragen. Zo staat koekoeksbloem voor pinksterbloem, gevlekte orchis, harlekijn(orchis), bosanemoon en wilgenroosje en verder worden ook de benamingen koekoekssla, koekoeksklaver en koekoekslook gebruikt. De reden voor die naamgeving was vaak het veronderstelde samenvallen van de hoofdbloei van een aantal van die planten met het verschijnen van de koekoek. Ook zijn er nog de officiële namen dag- en avondkoekoeksbloem. Aparte vermelding verdient koekoeksbrood, een volksnaam voor witte klaverzuring, waarvan men dacht dat het kruid door de koekoek werd gegeten. Ons taalgebruik kent nog meer namen die met koekoek te maken hebben. "De koekoekszingen" en de uitdrukking "Het is altijd één koekoek, één zang" slaat op het zingen van hetzelfde liedje. In figuurlijke zin is koekoek een hoorndrager, een bedrogen echtgenoot. Het koekoeksjong is iets dat ten koste van iets anders groeit. "Loop naar de koekoek" (eufemisme voor de duivel) is een andere uitdrukking, terwijl men verder nog bezigt "Dat dank of haal je de koekoek".

Een koekoeksbeen is een tot been vergroeide onontwikkelde laatste staartveer bij vogels;

Koekoek

koekoekskleur duidt op afwisselend zwart en wit of zwart en wit gestreept. Koekoeksveren wordt wel gebezigd voor sperwer. De koekoeksklok kent iedereen en koekoek is ook een speeltuig voor kinderen. Het heimelijke uit zich ook bij spelletjes waarbij men zich verstopt en plotseling tevoorschijn komt, "koekoek" roept en vervolgens wegduikt. De Mechelse koekoek is geen andere soort, maar komt uit de pluimveewereld, waarin een hoendersoort die naam draagt.

In de bouwwereld wordt als men het over een koekoek heeft een klein dakvenster en niet de koekoek als vogel bedoeld. Als synoniem voor een spionnetje wordt ook wel de naam koekoek gebezigd. Het is een bij het raam bevestigd spiegeltje, waarmee men ongezien kan kijken naar wat zich elders afspeelt. Kortom: overal in de samenleving kom je hem tegen, de koekoek.

Geraadpleegde bronnen

Blok, H. & H. ter Steege 1995. De Nederlandse volksnamen en hun betekenis. Leidsendam/Waalre. 308 p.

Coomans de Ruiter, L., W.C. van Heurn & W.K. Kraak 1947. Betekenis en etymologie van de wetenschappelijke namen van de Nederlandsche Vogels. Club van Nederlandsche Vogelkundigen. s.l. 166 p.

Kleijn, H. 1970. Planten en hun naam. Meulenhoff, Amsterdam. 320 p.

Kruyskamp, C. 1976. Van Dale. Groot woordenboek der Nederlandse Taal. Deel I A-N. Nijhoff, 's-Gravenhage. 1575 p.

Schildkamp, Th. 1978. Tussen hemel en aarde. Spectrum, Utrecht/Antwerpen. 143 p.

Om aan het eind van dit jaar te kunnen vastleggen hoe het staat met de koekoek in ons werkgebied, zijn alle gegevens van het grootste belang. Om te beginnen: wanneer hoorde u dit jaar de eerste koekoek? Vervolgens: waar zitten ze? In welke aantallen? Ziet u iets bijzonders of hoort u iets bijzonders? En aan het eind van dit broedseizoen: wanneer hoorde u de laatste koekoek en wanneer zag u de laatste?

Al deze gegevens kunnen via de bekende waarnemingskaartjes aangeleverd worden. Voor meer informatie: neem contact op met Mia Kraal (035-6012374).